

Om verdien av besinnelse og uavhengighet i vitenskapen

En kommentar til Helge Pharo

Terje Tvedt

Professor ved Institutt for geografi, Universitetet i Bergen

Dr.philos. 1993.

Terje.Tvedt@uib.no

Historisk tidsskrift nr. 2, 2019 publiserte en artikkel med overskriften «Terje Tvedts historier», skrevet av Helge Pharo og markedsført av ham i VG som en omtale av *Det internasjonale gjennombruddet: Fra «ett-partistat» til multikulturell stat*.¹ Teksten viser seg imidlertid å være noe annet og svært uvanlig i tidsskriftets historie.

Internasjonaliseringen av Norge som forskningsfelt

Før jeg drøfter Pharos bidrag til hva som kunne ha vært en avbalansert, fruktbar diskusjon om norsk samtidshistorie, må jeg kort gjengi hva boken faktisk handler om.

Det internasjonale gjennombruddet beskriver og analyserer sammenhenger mellom to sentrale internasjonaliseringsprosesser i Norges historie. Den første delen tar opp hva som skjedde i kjølvannet av at den norske stat debuterte på den globale arena som rettleder for hva som ble kalt «underutviklede land», «utviklingsland» eller «Sør». Den rekonstruerer fremveksten av et nasjonalt subsystem av det internasjonale bistandssystemet. Boken viser at i forhold til andre europeiske land lyktes den norske staten i usedvanlig grad med å mobilisere befolkningen bak statens politikk, enten det gjaldt å bli verdensmester i bistand på 1980-tallet, en humanitær stormakt på 1990-tallet, eller å gjennomføre en humanitært begrunnet militær engasjementspolitikk på 2000-tallet (Libya). Boken er opptatt av hvordan denne formen for internasjonalisering påvirket landets institusjonelle arkitektur, særlig forholdet mellom sivilsamfunn og stat, og formet periodens dominerende tenkemåter om verden og «oss».

Hvordan Norge ble endret da den samme verden kom til Norge, er bokens andre tema. Fra å være et av de mest homogene landene i verden religiøst, kulturelt og befolkningsmessig ble Norge i løpet av få år ett av landene i Europa med høyest andel av befolkningen fra ikke-europeiske land. De som kom hit, kom stort sett som asylsøkere og via familiegjenforening,

1. Se Pharo 2018a og b. En av artiklene har faktisk akkurat samme tittel som i HT: «Terje Tvedts historier». Jeg skrev et svar, se Tvedt 2018.

for Norge hadde, til forskjell fra andre europeiske land, ingen statlig politikk for import av billig arbeidskraft fra «Sør». Jeg viser blant annet hvordan en uforberedt politisk ledelse uten erfaring fra å håndtere religiøst og kulturelt mangfold møtte folk som de, i tråd med bistandsepokens dominerende syn på verden, var vant til å se på som «Den fattige andre» og som «den ansiktsløse hjelpetrequende».

Den tredje delen beskriver hvorfor det er fruktbart å analysere disse to prosessene i sammenheng. Den viser fremveksten av et helt nytt politisk-institusjonelt sjikt som opererte på tvers av de politiske partiene, men ble finansiert av staten. Det formet politikken i stor grad og fikk definisjonsmakten over begge politikkkfeltene.² Dessuten tester boken fruktbarheten til et knippe av begreper som er utviklet for å fange inn nye virkeligheter som oppsto med internasjonaliseringen – som «kosmopolitisk narsissisme», «elitesirkulasjon», «stedfortredermakt», «det nasjonale godhetsregimet», «det humanitær-politiske kompleks» og «oppdragerstatens pedagoger». Boken presenterer altså en sammenhengende og original analyse av hvordan disse globale politisk-økonomiske prosesser påvirket norsk samtidshistorie.

Pharos tekst er ikke opptatt av noe av dette. Han nevner ikke ett eneste perspektiv eller en eneste observasjon i den som er verdt å diskutere eller videreutvikle, selv om boken har vært tema for nærmere 30 fullsatte møter på litteraturhus og universiteter landet rundt (og er solgt i 20 000 eksemplarer). Det er snakk om en bokomtale blottet for nysgjerrighet.

Portvaktens retorikk og perspektiv

Pharo elaborerer heller med sin florlette penn forfatterens moralske ynkelighet. Jeg siterer: Tvedt «bygger på en forvirret og forvirrende manipulasjon av kilder og litteratur», Tvedt er «systematisk misvisende», Tvedt «skriver mot bedre vitende», driver med «tilsnikelser» og «pompøst sludder» mens han «fremhever sin egen fortrefelighet».

Karl Popper skal ha sagt om den vitenskapelige diskusjonens styrke og særtrekk at målet med den ikke er seier, men bedre forståelse. Pharos tekst tilhører et annet univers. Den er som uberørt av vitenskapens etos og grunnleggende ideal om innlevelse, besinnelse og balanse. Teksten slår an tonen i første avsnitt: For som «vi skal se», anfører Pharo, «strekker ikke Tvedts kunnskaper eller innsikter til» verken når det gjelder Norge eller globalhistorie.

Alle forskere vet at de har store hull i sin kunnskap på mange områder, og det gjelder i hvert fall meg. Men det Pharo gjør, er å satse på umiddelbar «seier», ved rett og slett å avfeie boken som helt verdiløs, fordi jeg er for kunnskapsløs til å kunne skrive om tematikken.³

2. Jeg hadde ingen ambisjon om å skrive om hele «internasjonaliseringen av Norge» i *Det internasjonale gjennombruddet*. Det står forskningsfelt på rekke og rad og venter på undersøkelser, som internasjonaliseringen av næringslivet, universitetssektoren, skolesystemet, lovgivningen, kulturlivet osv. Boken konsentrerer seg om to helt sentrale prosesser, og begrenser seg til en bestemt, men avgjørende periode; internasjonaliseringens gjennombrudd.

3. Der min «uvitenhet om norsk historie» kommer «særlig tydelig fram», ifølge Pharo, er når jeg skriver at Jan Egeland var direktør for NUPI samtidig som han var leder av «regjeringens sikkerhetspolitiske utvalg» da Norge besluttet å bombe Libya. Jeg er enig med Pharo i at dette var en feil, men det er også den eneste feilen han påpeker. Det skulle ha stått at Egeland var leder av det regjeringsoppnevnte «Utenriksministerens sikkerhetspolitiske utvalg». Pharo skriver imidlertid at han er sjokkert; for også andre enn han burde ha sett hvordan denne feilen avslører meg som sjarlatan! Jeg tror imidlertid at andre som så dette, forsto at betegnelsen var helt uten betydning for analysen, og at den var påvirket av at Aftenpostens reportasje 19.4. 2011, «Tok beslutningen om kampfly over telefon», også i vanvare kalte utvalget for Regjeringens sikkerhetspolitiske utvalg. De innså antakeligvis at de ville sett komiske ut om de blåste seg opp over å ha oppdaget en slik ubetydelig feil, og en feil som for øvrig svekket min analyse av fremveksten av et nytt politisk felt kjennetegnet av elitesirkulasjon og utvisking av skiller mellom ulike delsystem i samfunnet.

Han plasserer altså seg selv som «Den store kompetansedommer» og portvakt når det gjelder hvem som kan «godkjennes» til å skrive om hans tema, norsk utenriks- og utviklingspolitikk. Pharos retorikk og utstøtingstaktikk for å «vinne» en faglig debatt er heldigvis fortsatt uvanlig i norsk historiesammenheng. Derfor gir hans tekst meg ikke noe valg: Han fremtvinner en «diskusjon» hvor det blir nødvendig å dokumentere kompetanse, til tross for ubehaget ved det. Det er til og med viktig å gjøre, for slik endres Pharos premiss om den «utpekte motstanderens» inkompetanse til et speil som blottstiller en faglig maktstrategi som søker å gjøre uklare påstander om forskeres «kompetanse» til viktigere enn spørsmål om forskningens fruktbarhet.

Siden Pharo banaliserer og reduserer faglige uenigheter til hvem som i hans øyne har moral og kompetanse, er det altså – i et fortsatt håp om å få til en fremtidig åpen og balansert diskusjon om disse spørsmålene – plutselig blitt faglig relevant å vise til at jeg er blitt invitert til 29 land for å snakke om globalhistoriske tema; fra universiteter som Berkeley til King's College, og fra Katmandu til Lima. Jeg har laget en film om globalhistorie og vann (1997) som vant pris som verdens beste miljøfilm i 1998, og som er brukt i undervisning på universiteter over hele verden, og en annen film om vann og samtidens geopolitikk som er innkjøpt av Netflix for global distribusjon. Jeg står bak en ni-binds serie om vannets verdenshistorie på ca. 6000 sider som er blitt et globalt standardverk innenfor forskning om vannets verdenshistorie (utgitt både i England, USA og India). Boken min om det internasjonale bistandssystemet (1998) har vært pensum ved ledende amerikanske og britiske universiteter. Bøkene er oversatt til kinesisk, russisk, ukrainsk, tysk, svensk, engelsk, dansk og arabisk. Jeg har lansert nye forklaringer på relativt sentrale globalhistoriske spørsmål, som delingen av Afrika og fremveksten av den moderne verden, publisert i de mest sentrale internasjonale tidsskriftene på hvert sitt felt. *The river Nile in the age of the British* ble *shortlisted* av BRISME som en av de beste bøkene utgitt om Midtøsten i verden uansett disiplin. I tillegg har jeg vært ansatt som professor nettopp i globalhistorie ved Pharos tidligere institutt! Pharo skriver videre at jeg heller ikke har greie på norsk historie, så her tvinger han meg til å vise til Tvedt 1990, 1993 (dr.philos.-avhandling), 1995, 2002, 2003 og 2016, pluss et utall artikler og seks TV-dokumentarer om utenrikspolitikk og bistand, den siste «De gode bombene» for NRK Brennpunkt.⁴ I 2007 fikk jeg Fritt Ords pris av Francis Sejersted med en begrunnelse om at min forskning om norsk utenriks- og utviklingspolitikk var original og uavhengig, og at det var mulig å være uenig med meg, men at jeg i empiriske beskrivelser sjelden tok feil.⁵ Jeg mener altså i all beskjedenhet at jeg har tilstrekkelig kompetanse til å uttale meg om disse spørsmålene, til tross for portvokter Pharos forsøk på å stenge døren for nytolkning.

Selv om Pharos sakprosa ikke akkurat inviterer til saklig drøfting av noe som helst, tror jeg det likevel må være mulig å ta opp avbalansert og meningsfullt noen sentrale områder av

4. For å spare plass viser jeg her til UiBs hjemmeside: <https://norsketenkemaater.w.uib.no/>.

5. Mens Pharo totalt avviser min bok fordi jeg er helt kunnskapsløs, støtter han helt opp om en kritikk av boken fremmet av en antropolog (Sindre Bangstad) og en skribent (Mohamed Abdi) som verken har forsket på norsk historie eller globalhistorie noen gang. Bangstad sammenliknet meg med nazistene i mellomkrigstiden, fordi jeg var konsulent for Walid al-Kubaisis kritiske film om Muslimbrødrene i 2011 (organisasjonen er nå forbudt som terrororganisasjon i flere muslimske land). Pharo støtter seg på en autoritet som beskriver boken som «islamofobisk»! Den andre ekspertten Pharo støtter seg på, er en medieforsker som tok doktorgraden på TV-serien «Dynastiet» (Jostein Gripsrud), og som heller aldri har forsket på globalhistorie eller norsk bistandshistorie. Det hjelper nok at han i sin bok med undertittel «En kritikk av Terje Tvedt» siterer Pharos oppfatninger om bistandens norske forløpere og Keralas betydning i norsk historie. Mitt poeng er selvsagt ikke at disse ikke har «rett» til å forske på norsk historie, men at Pharos valg av akseptable skribenter avdekker portvokterrollen som lett gjennomskuelig maktstrategi.

norsk samtidshistorie på basis av min bok og hans artikkel.⁶ Pharo har jo på noen områder gitt viktige bidrag til forståelsen av denne historien.

Periodisering og perspektiv

I en samtid der «alle» snakker om internasjonalisering og globalisering som et uomgjengelig faktum, innfører jeg altså en ny periodebetegnelse – det internasjonale gjennombruddet – for å kunne analysere klarere hva som skjedde. Det brukes konseptuelt som en bevisst kontrast til begrepet om det nasjonale gjennombruddet på 1800-tallet og empirisk som en dekkende betegnelse på alt hva som skjedde i tiårene etter 1960-tallet, da Norge som stat debuterte og rakk å bli en sentral aktør på den globale arena (både som bistands-, freds-, og krigsaktør), og da «verden» for første gang kom til Norge og radikalt endret landets befolkning, kultur og statens statsbyggingsideologi.

Få ting er vanskeligere, men heller ikke viktigere innenfor historiefaget enn fruktbare periodiseringer. Det som ligger under hele Pharos tekst, er først og fremst sterk motstand mot bokens periodebetegnelse «det internasjonale gjennombruddet». Diskusjon om det er selvsagt nødvendig og fint, men Pharos kritikk er ikke konstruktiv, fordi den er for snever i sin tilnærming. Han er opptatt av at mitt forslag til periodisering marginaliserer hans «Kerala-prosjekt» (jeg fremstiller det «systematisk misvisende»),⁷ og at den bryter med hans forklaring på norsk sørpolitikk som noe som sprang ut av norske humanitære tradisjoner i mellomkrigstiden og før. Pharo skrev om sitt forskningsprosjekt om den norske fredstradisjonen – allerede før det startet opp i 2005 – at det er «åpenbart (min utheving) at vi vil finne forløpere for det som i dag kalles den norske fredstradisjonen». Han fortsatte: «Det finnes trolig viktige kontinuiteter fra tiden før til tiden etter annen verdenskrig på alle nivåer.»⁸ Kunnskapsgrunnlaget for disse norske røttene for norsk freds- og bistandspolitikk som han var fast bestemt på å dokumentere, var, skrev han, «de tre store oppdragsverkene» som hadde blitt publisert etter 1995, og som Utenriksdepartementet betalte, hvorav ett var *Norsk utviklingshjelps historie*. Pharo vil ha oss til å se på norsk bistands- og fredspolitikk som noe som oppsto som resultat av eller står i gjeld til norske politikeres fredsengasjement i mellomkrigstiden.

I boken viser jeg at det er mer dekkende og fruktbart å beskrive det omfattende politikfeltet som i dag driver med «sørpolitikk», som et nasjonalt subsystem av et virkelig globalt system hvor de fleste land i verden er involvert (tilsvarende «felt» ble jo etablert på samme tidspunkt i Sverige, Danmark, Finland, Frankrike og andre OECD-land). Det er selvsagt ingen *historisk kontinuitet* mellom den enslige svale Chr. Lous Lange og hans ideer om inter-

-
6. Pharo gjengir dessverre boken systematisk feil. Jeg skriver for eksempel ikke om Seips innflytelse på norsk historieforskning, som Pharo påstår, men bruker hans tale fra 1963 som en kilde; som et tidsbilde. Historikere burde være trent i å se forskjellen. Han skriver også at jeg typisk feilaktig omtaler Churchill som en av Vestens politiske ledere rundt 1948: Churchill var jo ikke da statsminister, bare leder av opposisjonspartiet, belærer Pharo oss. Det oppsiktsvekkende er at Pharo plasserer det 20. århundrets kanskje viktigste statsmann på sidelinjen, i perioden da han bl.a. holdt sin «jerneteppe-tale, spilte en viktig rolle for NATO og publiserte den offisielle historien om verdenskrigen (som han fikk Nobelprisen i litteratur for). Det er altså en form for formalisme og overfladiskhet i hans tilnærming til analyser og periodiseringer som jeg mener historiefaget bør distansere seg fra, om det skal ha noe vesentlig å si om fortiden.
 7. Jeg viser her til mitt svar til Pharo i VG. Nå skriver han at jeg feilaktig hevder at Indiafondet ikke «informerte Stortinget gjennom årlige meldinger». Det skriver jeg selvsagt ikke. Jeg var opptatt av at det var først med Norsk utviklingshjelp at regjeringen la frem *strategimeldinger* for norsk bistand. Det er historisk betydningsfullt, og systemisk viktig, og noe helt annet enn å informere Stortinget om Indiafondet sitt arbeid.
 8. Pharo (udatert). Notatet er uten sidetall, derfor må henvisningene også være det.

nasjonalt samarbeid på begynnelsen av 1900-tallet eller hva Johan Ludwig Mowinckel sa i 1928, og Norges sentrale rolle i innenrikspolitikken i land som Sri Lanka, Sudan, Libya eller Eritrea noen generasjoner senere. Det er ikke mulig å hevde at om ikke Lange eller Mowinckel hadde levd, eller Indiahjelpen ikke hadde eksistert, så hadde det heller ikke vært noe norsk bistandssystem. Det internasjonale bistandssystemet og USAs, NATOs og OECDs støtte til det var derimot en nødvendig forutsetning og en direkte årsak til at det oppsto et norsk bistandssystem. Det var fra starten av svært tett knyttet sammen med andre lands bistand via politiske, sosiale og finansielle relasjoner (det første statlige bistandsprosjektet var jo sågar et skandinavisk fellesprosjekt i Tanzania) og et overnasjonalt, felles «utviklingspråk». At dette bistandssystemet hadde en sterk resonansbunn i Norge, har imidlertid sammenheng med nasjonale tradisjoner,⁹ noe også min bok viser. I diskusjonen av periodiseringsens fruktbarhet er Pharo overhodet heller ikke opptatt av bruddet de globale migrasjonsbevegelsene representerte, til tross for at det er den kombinerte effekt av disse to prosessenes parallellitet som er bokens argumentasjon for at periodiseringsbetegnelsen er fruktbar og analytisk åpnende.

Det analytiske perspektivet i boken bryter bevisst med en historiografisk tradisjon som har studert norsk bistands- og innvandringshistorie som om den kan forstås innenfor et nasjonalt perspektiv. Jo mer jeg studerte disse feltene, jo tydeligere ble det hvor ufruktbart det er å analysere de nye globale migrasjonsstrømmene som en fortsettelse av de svenske rarlarene eller engelske ingeniørene som kom til Norge på 1800-tallet, eller å fortolke det verdensomspennende norske bistandsfeltet med et årlig budsjett på nesten 40 milliarder kroner som om det vokste ut av norsk privat misjon på 1800-tallet, individuelle nordmenns aktivitet i Folkeforbundet på 1930-tallet eller ungdommers solidaritetsaksjoner på 1970-tallet. Et slikt perspektiv sløver blikket for hvordan store og tunge globale initiativ og verdenshistoriske prosesser som internasjonal bistand og interkontinental migrasjon formet norsk samtidshistorie. Boken undersøker også, inspirert av sosiologen Luhmann,¹⁰ empirisk hvordan samfunnet utdifferensierte delsystemer med relativ autonomi slik som bistands- og migrasjonsfeltet, og hvordan det virket inn på feltets elitedannelse og maktutøvelse, et perspektiv som også utfordrer tradisjonell nasjonal genealogi.

Kolonialisme, bistand og USAs århundre

Det internasjonale gjennombruddet beskriver det norske bistandssystemet som et subsystem av et internasjonalt bistandssystem etablert av USA som en del av deres forsøk på å nyordne verden under sin ledelse etter den andre verdenskrigen, fremmet av OECD og de vestlige regjeringene, og organisert og institusjonalisert i alle land omtrent helt samtidig på begynnelsen av 1960-tallet. Denne globalhistoriske og geopolitiske bakgrunnen (USAs århundre, avkolonialiseringens tiår, den kalde krigen, de bonderevolusjonære bevegelsene på 1960- og 1970-tallet) fikk avgjørende betydning for bistandens strategier, for dominerende språkbruk og maktforhold, og dermed også for bistandens betydning for giverlands historie. Jeg plasserer bistanden eksplisitt innenfor en lang historie av eksport av vestlige sivilisasjonsverdier. Men – og dette er et sentralt poeng i analysen – det nye internasjonale bistandssystemet som USA tok initiativ til, måtte i hele sin institusjonalisering, begrunnelse og retorikk distansere seg radikalt fra kolonialismen og «Vestens verdier og tradisjoner» for å vinne «the hearts and minds» i de fattige landene i avkolonialiseringens tidsalder.

9. Se for eksempel Tvedt 2002, 2003 og 2016, og Knutsen, Leira & Neumann 2016.

10. Luhmann 2013.

Pharo, på sin side, avviser at det internasjonale bistandssystemet er resultat av amerikansk initiativ. USAs globale makt og innflytelse etter siste verdenskrig – et «amerikanskdominert globalt system» – er kun enda en udokumentert «påstand» jeg serverer. Pharo legger i stedet vekt på at «[f]rem til årtusenskiftet var få historikere opptatt av å spore bistandens røtter forut for president Harry S. Trumans innsettelsestale i 1949». Men heldigvis, «norske historikere» (det vil si han selv, aner vi) «representerte et unntak», før andre også etter hvert ble interessert i å peke på at kolonimaktene i mellomkrigstiden drev med bistand. Basert på hva han skriver i HT, synes han nå å mene at det snarere er fruktbart å se den internasjonale ideen om utviklingshjelp som et resultat av kolonialismens utviklingsprosjekter. Om meg skriver Pharo at jeg ikke har fulgt med i tiden, fordi jeg opererer med en enkel «kald krigs-sentrert analyse», og knytter bistanden kun til den.

Jeg vil ta opp to trekk ved Pharos argument. For det første vet han at jeg allerede i 1984, i min hovedoppgave om britisk kolonipolitikk, skrev om kolonialisme og dens utviklingsbudsjetter i Sudan. Han var nemlig oppgavens sensor, og han ga den svært god karakter! Han er også helt klar over at det analytiske hovedpoenget i min *Bilder av de andre* (1990) var å trekke forbindelseslinjer mellom koloni- og bistandsepoken, og at det nettopp var derfor den ble kritisert av det norske forsker- og bistandsmiljøet. Tesen var at de norske «u-hjelpsarbeiderne bekler utpostene til den foreløpig siste formen for statsfinansiert ekspansjon av vestlige sivilisasjonsverdier». ¹¹ I alle årene etterpå har jeg vært opptatt av de nasjonale konsekvensene av bistandssystemets historieløse selvoppfatning og nettopp påpekt kontinuiteten mellom kolonialisme og bistand, ikke minst fordi den tydelig falsifiserer den dominerende oppfatningen om at bistanden hviler på universelle verdier. Pharo, derimot, i sin overivrige kamp mot boken og meg skriver at jeg tilhører dem som mener at bistanden «emerged from nowhere»!

Når man analyserer det historiske forholdet mellom to ulike systemer for å organisere forholdet mellom «Vesten» og «Resten», er det nødvendig å betone både kontinuitet og brudd mellom kolonialisme og bistand. De tre c-ene under kolonialismen – *Christianity, civilization* (da fremhevet som vestlige verdier) og *commerce* – ble, kan man si, til de tre d-ene – *development, democracy* (da fremhevet som universelle verdier) og «*do-gooders*» – under bistanden. Pharo avviser at «USAs århundre» innebar at USA styrte Verdensbanken, etablerte FN i New York, fikk med seg OECD-landene til å drive utviklingshjelp, var forutsetning for bistandens «Washington-konsensus» og for FNs politikk for prinsippet om «the responsibility to protect». For å nevne noe. Mer oppsiktsvekkende er det at han blir helt ute av stand til å forstå hvordan USA som leder av det internasjonale bistandssystemet nettopp måtte bryte retorisk og institusjonelt med den europeiske kolonialismens siviliseringsprosjekt. Pharo hevder i stedet, helt i tråd med sin retoriske stil, at jeg ikke bare tar feil, men lyver når jeg oppsummerer at USAs rolle er blitt underspilt i bistandsforskningen. Han ser altså ikke at hans HT-artikkel jo er enda en kilde som underbygger min konklusjon.

Pharo skriver at jeg mener at «menneskerettigheter var amerikanske påfunn». Men ingen som bryr seg om å finne ut hva som faktisk står i boken, kan trekke den konklusjonen, siden realiteten er motsatt. Sentrale deler av analysen hviler jo på en forståelse av tenkningen bak menneskerettighetsideene som et produkt av i hovedsak europeisk idéhistorie. Men USA og den vestlige verden valgte, som en sentral begrunnelse for bistandens rasjonale i forhold til den europeiske kolonialismens siviliseringsprosjekt, å insistere på at både utviklingsmodeller og rettighetstankegangen som det fremmet, var universelle.

11. Tvedt 1990:16.

Universalisme som ideologi og strategi

I boken beskriver jeg hvordan internasjonaliseringen av Norge ble påvirket av at det politiske lederskapet under det internasjonale gjennombruddet var overmannet av hva jeg identifiserer som epokens dominerende universalisme. Det særegne politiske og ideologiske klimaet var slik at det ble «umulig», eller svært politisk ukorrekt, å beskrive menneskerettighetene som produkt av primært den vestlige sivilisasjonens historie, eller at sørpolitikkens utviklingsstrategier grunnleggende var basert på en unik tenkning om utviklingens naturlighet og nødvendighet som oppsto i Europa for et par hundre år siden. I Norge understreket det politiske lederskapet igjen og igjen at de verdene Norge sto for globalt, var universelle, også i den forstand at det var verdier som andre samfunn, sivilisasjoner eller religioner ville utvikle over tid – om de fikk utvikle seg fritt. Empirisk viser jeg til utsagn fra sentrale politikere og gjennomgang av alle stortingsmeldinger om menneskerettigheter og utviklingsstrategier.¹²

Pharo bestrider ikke denne analysen av universalismens posisjon; han snarere bekrefter den ved selv å hevde at menneskerettighetene er universelle og ikke har en vestlig bakgrunn. Han belegger det ved å hevde at USA spilte en perifer rolle i utviklingen av Menneskeretts-erklæringen fra 1948, og at Churchill og britene var mot ideene i den. Det siste baserer seg på en misforståelse. Britene mente den ikke var juridisk bindende nok. I omtalen av forarbeidene til 1948-erklæringen utelater Pharo avgjørende og velkjente forhold, og skriver at de som sto bak erklæringen, var en «franskmann, en libanese, en kineser og en chilener». Det er imidlertid kartlagt bortfor all tvil at den ble skrevet under lederskap av USA (Eleanor Roosevelt og State Department), at førsteutkastet ble forfattet av kanadieren John Humphrey, et annet sentralt utkast av den fransk-jødiske libaneseren Roger Cassin, og at det i komiteen satt folk som blant andre libaneseren Charles Malik med bakgrunn fra en kristen misjonsskole og American University i Beirut, og Peng Chung Chang, som representerte det før-revolusjonære Kina, og som også var utdannet i USA. Til tross for dette hevder Pharo at USA var på sidelinjen, og at verdiene var universelle, fordi disse personene kom fra forskjellige land. Pharo tar altså empirisk feil på et avgjørende punkt, men i tillegg er konklusjonen basert på en anakronistisk idé om at ulik landstilhørighet produserer verdipluralisme.

USA var toneangivende i å initiere og forme ideologien om utviklingshjelpens og menneskerettighetenes universalisme. Det var et ideologisk fundament for det internasjonale bistandssystemet USA skapte som en konkurrerende parallell til universalismen representert ved Sovjetunionens marxisme. Senere var som alle vet Jimmy Carter, Bill Clinton, de to Bush-ene og Barack Obama sentrale premissleverandører for den universalismen som i mer akademisk sammenheng mest berømt ble formulert av Francis Fukuyama i *The end of history*.¹³ Pharo fremstår dermed som en advokat for den universalismen han mener er mitt «påfunn». Så behersket er han av samtidens dominerende oppfatninger at han er blind for det paradokset hans egen tekst illustrerer.¹⁴

Dette kommer ytterligere til uttrykk når han skriver: «Tvedt fremstiller vestlige utviklingsmodeller som universelle.» Min analyse av det internasjonale gjennombruddet viser jo

12. Pharo gjør flere steder et poeng av at jeg ikke belegger alle opplysninger i boken. Det er rett. Men jeg skriver eksplisitt at de som vil vite mer om bakgrunnen for enkelte konklusjoner, må gå til tidligere bøker jeg har skrevet. Jeg oppfatter det som hensiktsmessig og nødvendig for å begrense bokens lengde. Og det er transparent og etterprøvbart. Boken har allerede 50 sider med fotnoter og en 10 siders litteraturliste. Men i Pharos lese måte gjøres også dette til en moralsk skavank; det er jukseren som avslører seg.

13. Fukuyama 1992.

14. Pharos tekst tyder på at han ikke har forstått hva filosofer og historikere legger i universalisme og universaliseringsbegrepene. For hvordan kan man ellers forstå utsagn om at jeg hevder at Norge fulgte i «universelle fotspor» (sic!), at jeg snakker om «amerikansk genererte universelle forestillinger» (sic!) og fremstiller «vestlige utviklingsmodeller som universelle» (sic!), når poenget jo er det stikk motsatte.

at disse utviklingsmodellene er basert på europeiske og vestlige historiske erfaringer, men formulert i et språk *som om* de er universelle, og med universalistiske ambisjoner. Bokens syn er altså pussig nok det stikk motsatte av hva Pharo innenfor sitt verdensbilde tror det er.¹⁵

Pharo søker enn videre å falsifisere min analyse av at bistands- og menneskerettighetspolitikken hviler på forestillinger om at de uttrykker og representerer universelle verdier, med ett sitat av økonomen Walt Rostow, der han skriver at land utvikler seg ulikt. Dette «funnet», hevder Pharo, motbeviser min analyse, men like viktig innenfor hans moraliserende måte å diskutere akademisk uenighet på: Det avdekker min pompøsitet,¹⁶ og at jeg manipulerer med informasjon og kilder. Pharo henter altså frem ett sitat av Rostow som han mener motbeviser hva moderniseringsteoriens tilhengere og kritikere er skjønt enige om: Rostovs strategi hadde ambisjoner om å være en universelt gyldig modell for hvordan land kunne utvikles, og forutsetningen for å lykkes var nettopp å nå det stadiet som Rostow kalte «take-off». Pharo lar ett sitat overskygge alt hva vi ellers vet om de geopolitiske og maktpolitiske sammenhengene bistandsstrategiene ble utformet innenfor, og han forkaster dermed også uten videre Poppers tidlige analyse av moderniseringsteoriene som basert på en falsk analogi mellom samfunn og organismer.¹⁷ Dette er en vekting av forholdet mellom dype historiske prosesser og tilfeldige tekstfragmenter i forståelsen av hva som former historien som *Det internasjonale gjennombruddet* metodisk og teoretisk distanserer seg fra.

Den dominerende politikken skald og forskningens uavhengighet

Men hvorfor skiller Pharos artikkel seg så radikalt fra idealer om den akademiske diskusjonens særpreg? Hva er det som står på spill?

Det kan ikke være tvil om at det pågår en kamp om fortolkningen av historien og ikke minst om den nasjonale legitimiteten til det skiftende politiske lederskapets strategi om fredsmekling, bistand og støtte til humanitær-militære intervensjoner. I denne striden er Pharo en sentral aktør, og han kan sees som den statlige politikken selvoppnevnte skald under det internasjonale gjennombruddet. Som han selv skriver, hviler hans analyser tungt på tre oppdragsverk Utenriksdepartementet har stått bak. Den bistandshistoriske serien, som han var en leder av, ga det samme departementet formell rett til både å være med på å bestemme forfattere og til å lese gjennom den endelige teksten før den ble publisert. Pharo har påtatt seg rollen som fortolker og forvalter av hva han mener bør være den offisielle fortellingen om Norges utenrikspolitikk og bistand.

Et samfunn og et historikermiljø trenger i pluralismens navn også slik forskning. Ja, selv en autoritær tekst, som aksepterer bare én fortolkning – sin egen – kan øke vår forståelse av historien og historikerens oppgave.

15. Pharo skriver at min uærlighet også avsløres ved at jeg siterer bare deler av Ignatieffs bok. Pharo innfører altså en ny tvangsregel: Det er ikke mulig å bruke noen innsikter fra en annen forsker uten på samme tid å støtte seg på ham som allmenn autoritet. Etter Pharos logikk er det uærlig å bruke noen av Webers innsikter i studier av byråkrati hvis man ikke deler hans synspunkter på betydningen av den protestantiske etikk for utviklingen av kapitalismen. Pharos «regel» er oppskrift på en sakte intellektuell død.

16. Det som for Pharo er «pompøst sludder», er for meg en presis sammenfatning av et stort historisk forløp. Jeg skrev at «den vestlige tradisjonen og historien ble opphevet på universalismens alter». Setningen gir en fortettet analyse av en kompleks historisk utvikling der det vestlige utviklingsbegrepet og den vestlige idétradisjonen som ga grunnlag for menneskerettighetenes utvikling og suksess, ikke lenger skulle snakkes om, fordi det av geopolitiske grunner ble vurdert som viktig å fremstille disse ideene som universelle. Universalismens erstatning av kolonialismens europeiske siviliseringsprosjekt var nettopp ett av mange brudd mellom europeisk kolonialisme og vestlig bistand.

17. Popper 1957.

De fleste vil imidlertid mene at vitenskap handler om frihet og uavhengighet, full åpenhet og om å gi maksimal mulighet for intersubjektiv etterprøvbarehet, før det kan være noe annet. I en situasjon der kampen om historien hardner til på en måte som Pharos tekst tydeliggjør, er det viktig at alle historikere – av hensyn til både historikermiljøets og egen anseelse – setter seg rolig ned og tenker grundig over aktualiteten i Steven Pinkers utsagn om at «forskere på alle felter har plikt til å sikre akademias troverdighet ved ikke å fremme politiske ortodoksier».¹⁸

Litteratur

- Fukuyama, F. (1992). *The end of history and the last man*. New York: Free Press.
- Knutsen, T.L., Leira, H., & Neumann, I.B. (2016). *Norsk utenrikspolitisk idéhistorie 1890–1940*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Luhmann, N. (2013). *Sosiologisk teori*. Bergen: Akademika.
- Pharo, H. (udatert). Den norske fredstradisjonen – et forskningsprosjekt (u.å.). Hentet 15. august 2019 fra https://www.hf.uio.no/iakh/forskning/prosjekter/fosam/bilder/Forskningsprosjekt_Pharo.pdf
- Pharo, H. (2018a, 13. november). Terje Tvedt har skapt et grunnleggende usant bilde av starten på norsk utviklingshjelp: Tvedt bryter med historikerens normer. *VG nett*. Hentet fra <https://www.vg.no/nyheter/meninger/i/7lzdMW/historiker-ut-mot-kollega-tvedt-bryter-med-historikerens-normer>
- Pharo, H. (2018b, 21. november). Terje Tvedts historier. *VG nett*. Hentet fra <https://www.vg.no/nyheter/meninger/i/jPebRw/terje-tvedts-historier>
- Pinker, S. (2019). *Opplysning nå*. Oslo: Gyldendal.
- Popper, K. (1957). *The end of historicism*. London: Routledge.
- Rostow, W. (1961). *The stages of economic growth: An anti-Communist manifesto*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tvedt, T. (1990). *Bilder av «de andre»: Om utviklingslandene i bistandsepoken*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Tvedt, T. (2002). *Verdensbilder og selvbilder: En humanitær stormakts intellektuelle historie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Tvedt, T. (2003). *Utviklingshjelp, utenrikspolitikk og makt: Den norske modellen*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Tvedt, T. (2016). *Norske tenkemåter, Tekster 2002-2016*. Oslo: Aschehoug.
- Tvedt, T. (2017). *Det internasjonale gjennombruddet: Fra «ett-partistat» til multikulturell stat*. Oslo: Dreyer.
- Tvedt, T. (2018, 16. november). Kampen om historien og Pharos metode. *VG nett*. Hentet fra <https://www.vg.no/nyheter/meninger/i/G19wk9/terje-tvedt-svarer-kollega-kampen-om-historien-og-pharos-metode>

18. Pinker 2019: 184.